

Милорадовић, Софија

Скривене и откривене лепоте рукописне збирке речи Димитрија Чемериџића
(Снежана Петровић, *Турцизми у српском призренском говору. На материјалу из*
рукописне збирке речи Димитрија Чемериџића, Монографије 16, Београд: Институт
за српски језик САНУ, 2012, стр. 418)

Philologia Mediana

Година VI, Број 6, 2014

621–625.

#

Научна критика
УДК 811.163.41`373.45:811.512.161(049.32)
811.163.41`282.3(497.115)(049.32)
Примљен 2. 12. 2013.

СКРИВЕНЕ И ОТКРИВЕНЕ ЛЕПОТЕ РУКОПИСНЕ ЗБИРКЕ РЕЧИ ДИМИТРИЈА ЧЕМЕРИКИЋА

(Снежана Петровић, *Турцизми у српском призренском говору.*
На материјалу из рукописне збирке речи Димитрија Чемерикића,
Монографије 16, Београд : Институт за српски језик САНУ,
2012, стр. 418)

Добро је што још увек нису све књиге само електронске, па имамо где написати посвету или нам пак она може бити написана, а онда та посвета може бити инспиративна за давање наслова једноме приказу. Тако се колегиница Снежана Петровић у посвети коју ми је написала понадала да ће моје *очи моћи да виде различите скривене лепоће овога шекста*, а ја заправо мислим да је управо она многе од тих скривених лепота својим огромним трудом и стручном утемељеношћу открила – на радост и корист српске, али и не само српске научне и културне јавности.

Аутор монографије је др Снежана Петровић, виши научни сарадник на пројекту *Етимолошког речника српског језика* при Институту за српски језик САНУ, оријентални филолог и аутор бројних радова из области српске, балканске и словенске етимологије, при чему се посебно бави утицајем страних језика, на првом месту турског, на српски језик и друге словенске језике. Књига је проистекла из њене докторске дисертације, но она представља нарочит допринос и пројекту *Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет иорџала „Појмовник српске културе“*, финансираном у текућем пројектном циклусу од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја РС, а чијим лингвистичким делом руководи управо колегиница Петровић.

Монографија коју овде представљам рађена је, како јој и поднаслов каже, на основу рукописне збирке речи Димитрија Чемерикића (1882–1960), родом Призренца, предратног ђенерала – учесника два балканска и два светска рата, али и неуморног културног прегаоца, који је за живота сакупио и речнички обрадио преко 16.000 речи из свог родног града. Ва-

жно је поменути да се збирка речи из српског призренског говора, чији је приносио Димитрије Чемерикић, данас налази у поседу Института за српски језик САНУ (предата Српској академији наука 1950. године), а да постоји и рукописна грађа од значаја за етнолингвистичка истраживања Метохије, као што су *Теренска етнографска истраживања Призрена (1956-1960)*, у поседу Етнографског института САНУ (рукопис, бр. 22).

На почетку представљања структуре књиге треба рећи да је у протеклим вековима турски језик „у Призрену имао престижан, привилегован статус, био је *lingua franca* градског споразумевања. Зато не чуди што је као културно доминантан језик представљао извор лексичког позајмљивања“ (стр. 14). Централни део монографије представља *Речник* (стр. 9–325), са 1.677 одредница и преко 2.700 лексема, који је заправо конципиран – како сама ауторка каже – „као етимолошко истраживање турцизама из српског призренског говора“ (стр. 327), те ћу као неко ко по своме научном интересовању не може бити релевантан тумач овога дела ауторкиног посла „препустити“ његово представљање најмеродавнијима – двојици рецензента, а то су Александар Лома, један од водећих етимолога и индоевропеиста у словенском свету, као и Слободан Реметић, изванредни познавалац свих српских дијалеката и аутор књиге *Српски призренски говор I (гласови и облици)*, објављене 1996. године. Дакле, уникатност ове монографије и сложеност обављеног посла А. Лома сагледава „у проучавању процеса позајмљивања између макродијалеката два различита језика, српског и турског, у тесном и трајном међусобном контакту од XIV века до данас, каквога је било и у другим српским срединама, али другде он није ни издалека тако добро документован као у Призрену“. Такође, исти рецензент истиче промишљеност и оригиналност методолошког приступа овој драгоцености и досад непознатој стручној јавности грађи, што је као резултат дало мноштво „нових појединачних сазнања у домену етимологије, дијалектологије и балканистике“. Опет, у изводу из рецензије С. Реметића стоји следеће: „Књига др Снежане Петровић (...) дело је аутора кадрог да направи озбиљне методолошке помаке у струци резервисаној за стручњаке широке научне компетенције и примерне креативности.“

У поглављу насловљеном као *Увод* (стр. 9–28) ауторка говори о наслову и поднаслову књиге, па тако о терминолошком одређењу појма *турцизам* са два аспекта – етимолошког и хронолошког, о историјату теме којом се бави, даје сведен историјат града Призрена, тумачи термин *дијалекти у конџакти*, даје основне црте турског и српског призренског говора, представља састав лексичке збирке из које је ексцерпиран материјал за студију, наводи циљеве рада и предочава методологију и концепцију речника. *Завршна разматрања* (стр. 327–359) садрже анализу фонетске адаптације турцизама, неколико основних напомена о њиховом морфо-

лошком прилагођавању, семантички аспект представљених турцизама, калкове и полукалкове. Књига је, поред реченога, опремљена и *Предговором*, *Закључком* (на српском и енглеском језику), *Литературом и изворима*, *Скраћеницама*, *Регистром*, подацима о аутору, а као прилог је дато неколико скенираних листића из Чемериџићеве рукописне збирке речи.

Лексеме устројене у речник призренских турцизама сведоче о бројним реалијама из домена материјалне, духовне и социјалне културе, које припадају другој половини XIX и првој половини XX века, и самим тим – оне су део „балканског културно-историјског наслеђа“, како ауторка у *Предговору* наводи. Представљен је важан, замашан део тадашњег лексичког фонда житеља Призрена – термин и почесто етнокултурни контекст у коме је дати термин функционисао (па тако и драгоцен мини фонд изрека), који се тицао посве различитих сегмената традиционалне културе и који је одражавао разноврсне међукултурне и међујезичке утицаје и преплитања.

Снежана Петровић је груписала турцизме по тематским областима, у чак двадесет три скупине: анатомија; људске особине; осећања; родбина, својта; држава (администрација, управа), војска, оружје, титуле; занимања, занати, трговина, алат; друштвени живот, обичаји, игре, музика; религија, веровања; сточарство, коњарство; кућа, покућство; одећа, обућа, тканине; јело, пиће, дукан; накит, козметика, хигијена; медицина (болести, лекови); урбани живот, саобраћај; новац; мере; боје; биљке; животиње; метали, минерали и сл.; природа (пејзаж); време, временске прилике, а сви се термини из ових скупина могу сврстати у две групе позајмљеница – *културно-историјске* и *етно-историјске*, при чему позајмљивање ових других „има за последицу стварање низа синонима и семантичку специјализацију и сужавање или домаће или позајмљене лексике“ (стр. 356). Занимљивости ради, навешћу само понеки детаљ: *абериџија* није само човек који је проносио абере, већ је то могао бити и проводација, *бабалџк* је било оно што је данас у врањском крају – *шајковина* (= очевина), поред *даира* знало се и за *даиреџику*, жена која удара у даире, *бој-бој* је било оно што су међу старијима у селима Параћинског Поморавља – *посојчићи*, тј. деца која су једно другом „до увета“, *дирек* је у оно време међу школском децом, дакле – у жаргону, значио слабу оцену, тј. јединицу, док је *фрка* тада била само дивизија у турској војсци.

Значај података које ова монографија доноси заиста је вишеструк, а ту припада и могућност проучавања језичке интерференције на различитим језичким нивоима у једној изразито мултиетничкој и мултилингвалној средини каква је град Призрен, па потом уочавање механизма међузависности језика и (традиционалне) културе. Тако је далеко превазиђен циљ који је С. Петровић себи поставила – да само понуди „модел етимолошког речника турцизама“ (стр. 362).

Монографија Снежане Петровић, треба и на то овде подсетити, поделила је награду „Павле Ивић“ за 2012. годину са *Речником говора северне Метохије*, аутора Милете Букумирића, и у образложењу за доделу награде стајало је, између осталог, и то да су првонаведеном књигом учињена два значајна помака у проучавању турцизама у нас: први – да ауторка даје одговарајуће турске етимоне забележених лексема, захваљујући ослањању на „историјску фонетику и особености турских дијалеката из којих су пристизале анализиране речи“, и други – да су ове позајмице осмотрене „у ширем балканском контексту“, уз успостављање паралела са другим језицима из балканског језичког савеза.

Срећом, да тако кажем, овај је текст-приказ окаснио да буде објављен раније, па је тиме отворена могућност да се у њему промовише и каталог који је пропратио значајну и иновативну изложбу *Призрен – живој у речима* (од 14. до 30. октобра 2013. у Галерији науке и технике САНУ), а који су у суиздаваштву објавили Институт за српски језик САНУ, Центар за дигиталне хуманистичке науке и Галерија науке и технике САНУ. Ова изложба, чији су аутори Снежана Петровић и Тома Тасовац, пружила је посетиоцима могућност „да виде примерке оригиналних рукописа, њихове преписе и адаптацију са дијалекта на савремени језик, да чују снимке изворног призренског говора али и да виде историјске фотографије и видео снимке савременог Призрена“ – како је наведено у образложењу позива за изложбу. Једновремено са отварањем изложбе била је постављена интерактивна веб-платформа (<http://prepis.org>), преко које се заинтересовани посетиоци могу упознати са целокупном дигиталном збирком Чемерицићевих исписа на листићима, али – сасвим новоосмишљено и као задовољење интелектуалне радозналости и као припомоћ стручњацима – могу учествовати и у њеној транскрипцији, „захваљујући чему ће речи из збирке постати претраживе и рачунарски обрадиве“, како даље у образложењу позива стоји. Тома Тасовац, директор Центра за дигиталне хуманистичке науке, изјавио је тим поводом да „дигитализација културног наслеђа не би смела да постане и њена мифификација“. Ваљало би, ако ми је овде дозвољено да дајем препоруке овакве врсте, да изложба пође и у друге веће српске градове.

И тако, и монографија *Турцизми у српском призренском говору* и изложба *Призрен – живој у речима* на себи својствен начин неговаће и шириће истиниту причу о вишевековној традицији сусретања, разумевања и преплитања различитих народа, те њихових језика, конфесија и култура на невеликом простору једнога града на тлу јужне Метохије, причу која се одвијала много пре но што смо се на сваком кораку почели „сударати“ са речима као што су, рецимо, *толеранција*, *мултикултуралност*, *ширење интеркултурних односа*, а која је у себи садржала све то

и – као што данас јасно сагледавамо – понешто више од тога, учећи нас сасвим недвосмислено да за суживот различности пун разумевања и саучествовања није нужно познавање и изговарање речи које учено звуче, и које почесто могу само „звечати“, већ нешто много суштаственије.

*Софија Р. Милорадовић*¹⁸

Институт за српски језик САНУ, Београд
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за српски језик

---

¹⁸ sofija.miloradovic@sanu.ac.rs